

XƏLİL İSMAYİLOV
Əməkdar mədəniyyət işçisi,
BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma
Akademiyasının həqiqi üzvü,
tarix üzrə elmlər doktoru, professor
X.ismail@mail.ru

KİTABXANA TEXNOLOGİYALARININ İDARƏETMƏ VƏ SİSTEMYARADICI ASPEKTLƏRİ

***Xülasə:** Məqalədə kitabxana texnologiyaları anlayışı, kitabxana texnologiyalarının mahiyyəti, struktur-funksional səciyyəsi şərh edilir. Burada idarəetmə anlayışı, idarəetmə texnologiyaları və kitabxana texnologiyalarının idarəetmə prosesi kimi təşkil xüsusiyyətlərindən bəhs edilir. Məqalədə həmçinin, müasir informasiyalaşdırılmış cəmiyyət kontekstində kitabxana texnologiyalarının yeni parametrləri, gələcək perspektivləri təhlilə cəlb edilir.*

***Açar sözlər:** kitabxana, texnologiya, idarəetmə, kitabxana texnologiyası, menecment, idarəetmə prosesi, informasiya, informasiya texnologiyaları, kommunikasiya texnologiyaları*

Məlumdur ki, mütəşəkkillik istənilən texnologiyanın fərqləndirici əlamətidir. Kitabxana texnologiyalarının idarəetmə prosesi kimi təşkil aşağıdakı məsələlərin həllini təmin edir:

- Kitabxana istehsalının arzu edilən yekun nəticələrinin normativ modelinin (etalonunun) formalaşması və korrektəsi;
- Kitabxananın istehsal resurslarının formalaşması və onların effektiv istifadəsi üçün şəraitin yaradılması;
- Əsas və köməkçi (təminədi) istehsalın nizamlanması və nəzarəti;
- Kitabxana texnologiyasının işlənilib hazırlanması və təkmilləşdirilməsi;
- Kitabxananın texnoloji sistem kimi fəaliyyətinin effektivliyinin qiymətləndirilməsi.
- Kitabxana texnologiyaları təşkilin və idarəetmənin mürəkkəb obyektidir. Kitabxana texnologiyalarının təşkil formalarını müxtəlif əsaslar üzrə diferensasiya etmək olar.
- İşin istehsal üsulu (əl əməyinə əsaslanan, mexanikləşdirilmiş, avtomatlaşdırılmış, hibrid texnologiya);
- Təşkilati strukturun səviyyəsi (şöbə daxili, şöbələrarası, müstəqil kitabxana, şəbəkəli, sistemli);
- İnformasiya daşıyıcıları (kağız, mikrofiş, elektron, holoqram və s.)
- İnteqrasiyanın miqyası (lokal, integral, kompleks və s.).

Amerika kitabxanaşünası M. Baklend texnoloji əsas üzrə kitabxanaları üç tipə böldü: kağız, avtomatlaşdırılmış, elektron [4, s.29]

Onun tip bölgüsünün əsasında kitabxana proseslərinin (əl əməyinə əsaslanan, avtomatlaşdırılmış texnologiya) reallaşdırılması üsulları və kitabxana

məhsullarının reallaşdığı informasiya daşıyıcılarının (kağız sənəd, elektron sənəd) növləri dururdu.

Məsələn, avtomatlaşdırılmış kitabxana kağız kitabxana ilə müqayisədə texnoloji üstünlüklərə malikdir; komplektləşdirmə, sənədlərin işlənilməsi, qeydiyyatı, uçotu və “kitabxanadaxili” fəaliyyətin digər növləri ilə bağlı bir sıra prosesləri maşına ötürməyə imkan verir; avtomatlaşdırılmış kitabxana texnologiyasının əsas məhsulu olan elektron kataloqlar çap və kartoçka kataloqları ilə müqayisədə daha elastik və mobildirlər, onlardakı biblioqrafik yazıları təzələmək, yenidən təşkil etmək, kombinə etmək olur; telekommunikasiya kanalları digər kitabxana fondlarına uzaq məsafədən giriş imkanını təmin edir və s.

Lakin üstünlüklər bu xidmətdən istifadə edənlərə deyil, onu göstərənlərə aiddir. Kağız və avtomatlaşdırılmış kitabxanalarda istifadəçilərə xidmətin əsas resursu – məkan daxilində lokallaşdırılan, vacib dəyişikliklərin daxil edilməsi planında çevik olmayan, məkan və zaman daxilində məhdud daxilolma imkanı olan kağız sənədlər (və ya onun mikro forması) olaraq qalır. Məhz buna görə də belə kitabxanalarda kitabxana xidmətinin keyfiyyəti yerli fondun məzmunu və həcmi ilə müəyyən edilir.

Yalnız elektron kitabxana - avtomatlaşdırılmış texnologiyanın aşkar üstünlüklərini özündə birləşdirir (bu üstünlüklərə - məkan daxilində lokallaşdırılmayan, distan və eyni zamanda tələbatçıların geniş əhatə dairəsi tərəfindən istifadəsi rahat və sürətçixarma üçün mümkün olan, işlənilməsi, aktuallaşdırılması, vacib dəyişikliklərin aparılması planında tez əmələ gələn, kağız variantla müqayisədə kompakt olan - maşınla oxunan sənədlərin geniş təbliğini aid etmək olar).

Elektron sənədlərə uzaq məsafədən girişin təqdim edilməsi hesabına kitabxana xidmətləri çeşidini kifayət qədər genişləndirmək, kitabxana xidməti keyfiyyətinin vacib sənədin konkret fondada mövcudluğundan birbaşa asılılığını aradan qaldırmaq, informasiyanın istifadəçiyə çatdırılması forması və kanallarının müxtəlifliyi və müddətinin azaldılması hesabına onun rahatlığını artırmaq imkanı yaranmış olur. [11, s.39]

M. Baklendin tipologiyası müasir kitabxanalarda texnoloji innovasiyaların əsas istiqamətləri ilə yaxşı uyğunlaşır.

- Ənənəvi texnologiyaların və ənənəvi informasiya mənbələrinin tam elektronlaşdırılması -elektron kitabxana variantı;
- Ənənəvi və innovasiyalı texnologiyaların birləşdirilməsi –hibrid kitabxana variantı;
- Xüsusi yeniliklər hesabına texnologiyanın qismən modernləşdirilməsi - ənənəvi kitabxana variantı.
- Kitabxana texnologiyasının idarə edilməsi üçün onun aşağıdakı xüsusiyyətləri vacib hesab edilir:
- Dəyişkənlik – kitabxana texnologiyasının təkamül dəyişikliklərinə (texnoloji “dairələrin” aradan qaldırılması, funksional vəzifələrin bölüşdürülməsi, istehsal strukturunun yenidən təşkili) və radikal innovasiyalı də-

yişikliklərə (kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılmasına, perspektivli informasiya texnologiyalarının mənimsənilməsinə) meyilli olması.

- Sistemlilik – kitabxana texnologiyası komponentlərinin qarşılıqlı əlaqəsi və qarşılıqlı asılılığı, digər texnoloji alt sistemlərə, bütünlükdə istehsal prosesinə təsiri nəzərə almadan qismən modernləşdirmə (məs: yeni vasitələrin əldə edilməsi) cəhdinin məhsuldar olmaması. Beləliklə, texnologiyanın vahidliyi nəzərə alınmadan ayrı-ayrı proseslərin, kitabxananın istehsal sahələrinin lokal avtomatlaşdırılması çox zaman informasiya məhsulu və xidmətinin keyfiyyətinin artırılması və çeşidinin genişləndirilməsi baxımından heç bir müsbət keyfiyyət əldə etmədən işin dəyərinin (maddi baxımdan) əhəmiyyətli dərəcədə artmasına gətirib çıxarır.
- Konservatizm – texnoloji sistemin xarakteristikaların pisləşməsinə zəif reaksiya verməsi, texnoloji “pozuntuların” miqdarının artması, istehsal edilən məhsul və xidmət çeşidinin istifadəçilərin dəyişən sorğularına uyğun gəlməməsi, kitabxana üçün ənənəvi olmayan texnologiyaların mənimsənilməsi baxımından işçi heyətdə stereotip və psixoloji problemlərin mövcud olması;
- Qeyri-müəyyənlik – bəzən zamana buraxılan keyfiyyətin yəqinlik xarakteri, uçotu və proqnozlaşdırılması çətin olan son nəticənin çoxlu sayda daxili və xarici amillərdən asılılığı (maliyyələşdirmənin qeyri-sabit olması, sorğunun dəyişməsi, sənəd axınının ritmik olmaması). [20, s.99]

Azərbaycan kitabxana ictimaiyyəti korporativ kitabxana texnologiyalarının formalaşması və mənimsənilməsi mərhələsini yaşayır. Regional kitabxana konsorsiumlarının yaradılmasının, regionlararası, milli və beynəlxalq kitabxana-informasiya layihələrinin reallaşdırılmasının konseptual əsasında açıq sistemlər fəlsəfəsi digər kitabxanalar və kitabxana sistemləri (vətən və xarici) ilə qarşılıqlı əlaqənin azad və real imkanları durur. Korporativ informasiya resurslarının yaradılması və qarşılıqlı istifadəsi prosesində baza texnoloji prinsipi kimi İnternet texnologiyaya üstünlüyün verilməsi olduqca önəmlidir. Korporativ fəaliyyətin təşkili aşağıdakı prinsiplər üzərində qurulur: strukturların bölüşdürülməsi (resurs, funksional, texnoloji); regionlaşdırma (regional maraq və xüsusiyyətlərin nəzərə alınması); girişdə (baza prinsipləri və təşkilati strukturda dəyişiklik edilmədən yeni üzvlərin daxil olmalarının mümkünlüyü) və sosial əməkdaşlıqda bərabərliyin olması (kitabxana – informasiya resurslarının birgə yaradılması və istifadə edilməsinə, istifadəçilərə göstərilən kitabxana-informasiya xidmətinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə istiqamətlənmək). [18, s.88]

Kitabxana texnologiyasının təşkilində mövcud olan çoxlu sayda tədbirlər içərisində kitabxana istehsalının texnoloji hazırlığını, kitabxananın texnoloji xidmət fəaliyyətini, texnoloji normativ-soraq verilənlər bazasının funksiyalarını xarakterizə edək.

Kitabxana istehsalının texnoloji hazırlığı. İstehsalın “texnoloji hazırlığı” anlayışı sənaye texnologiyasından götürülmüşdür.

Kitabxana istehsalının texnoloji hazırlığı – kitabxananın müəyyən edilmiş kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinə malik lazımi həcmdə informasiya məhsulu və xidmətlərinin hazırlanması üçün vacib olan təmin edici vasitələr və texnoloji sənədlərin tam komplekti ilə təmin edilməsi üçün tədbirlərin toplusu kimi şərh edilə bilər.

İstehsalın texnoloji hazırlığı nəticəsinin əsasında onun texnoloji hazırlığı, məhsulun, xidmətin hazırlanması və reallaşdırılmasının texnoloji prosesinin texnoloji sənədləşmənin tələblərinə tam uyğun gəlməsi baxımından texnoloji intizamın gözlənilməsi üçün şəraitin yaradılması durur.

İstehsalın texnoloji hazırlığı aşağıdakı məsələləri həll edir:

1. Məhsulun, xidmətin texnolojiyinin təmin edilməsi;

Texnolojilik dedikdə, hazırlanma prosesi üçün mümkün olan və istehsalda, istifadədə xərcləri minimuma endirən məhsul və xidmətlərin məcmusu başa düşülür.

Sənayedə istehsal, istismar və təmir texnolojiyi mövcuddur. Onların hər biri istehsal, istismar və təmir işlərində bütün növ xərclərin azaldılması ilə xarakterizə olunur. Prosesin digər variantı ilə müqayisədə tələb olunan keyfiyyət və etibarlılıq parametrlərində daha çox qənaətli olan variant texnoloji variant hesab edilir. Kəmiyyət baxımından sənayedə texnolojiyin qiymətləndirilməsi üçün göstəricilərin xüsusi sistemi tətbiq edilir. Texnolojiyin bu göstəricilərindən bəziləri kitabxana istehsalında tətbiq edilir:

İşin (əməyin) ağırlığı, ağırlığın xüsusiçəkisi, texnoloji maya dəyəri, maddi tutumu, maddi tutumun xüsusiçəkisi. *İşin (əməyin) ağırlığı* – məhsul və xidmətin istehsalına ayrılan iş vaxtının ümumi sərfi;

Ağırlığın xüsusiçəkisi – məhsul vahidinin istehsalına ayrılan vaxt sərfi;

Maya dəyəri – istehsal, məhsul və xidmətin reallaşdırılmasına ayrılan bütün sərfiyyatların pulla ifadə olunması;

Texnoloji maya dəyəri – məhsul və xidmət istehsalının texnoloji proseslərini həyata keçirmək üçün xərclərin məbləği ilə təyin edilən, maya dəyərinin tam bir hissəsi;

Maddi tutum məhsulun və xidmətin istehsalı üçün vacib olan maddi resursların sərfidir.

Maddi tutumun xüsusiçəkisi məhsul vahidinə olan xərclərdir.

2. *Texnoloji proseslərin işlənilməsi* tip və qrup şəkilli texnoloji proseslərin seçimi, layihələşdirilməsi, standartlaşdırılması, həmçinin texnoloji sənədləşmənin tərtibini nəzərdə tutur.
3. *Təmin edici vasitələrin layihələşdirilməsi və yaradılmasına* istehsal vasitələrinin (texniki, linqvistik, proqram) unifikasiyası, xüsusi vasitələrin işlənilməsi və hazırlanması daxildir.
4. *İstehsalın texnoloji hazırlıq prosesinin təşkili və idarə edilməsinə* isə istehsalın texnoloji hazırlıq işlərinin planlaşdırılması, normativ, texnoloji metodiki sənədlərin işlənilməsi və təsdiqi, texnoloji xidmət strukturunun təkmilləşdirilməsi, texnoloji hazırlıq proseslərinin avtomatlaşdırılması

aid edilir. İstehsalın texnoloji hazırlığının məzmununu onun layihələşdirilməsi və istifadəsi (istismarı) mərhələlərində xarakterizə edək.

İstehsalın texnoloji hazırlığı – özünün layihələşdirilmə və yenidən təşkil olunma mərhələlərində istehsal sisteminin qurulmasını, planlaşdırılan məhsul və xidmətlərin nəzərdə tutulmuş müddət və minimal xərclərlə müəyyən edilmiş zaman ərzində istehsalı üçün şəraitin yaradılmasını təmin edir. Kitabxana istehsalının da aid edildiyi çox nomenklaturalı istehsalın layihələşdirilməsində onun ən vacib xüsusiyyətlərindən biri olan yenidən qaydaya salınma, elastikliyi xüsusiyyəti formalaşır.

Təşkil olunmuş istehsalın istismarı mərhələsində texnoloji hazırlıq planlaşdırılan məhsul və xidmətlərin istehsalı prosesində resurslardan, eləcə də vasitələrdən optimal istifadəni təmin edir. [9, s.25]

Kitabxananın texnoloji xidməti. Kitabxananın texnoloji xidməti – kitabxana istehsalının texnoloji hazırlığı və təşkilini, informasiya məhsulları və xidmətlərinin yeni çeşidinin mənimsənilməsini, informasiya texnikasının müasir vasitələrinin imkanlarından istifadəyə əsaslanan informasiya texnologiyalarının kitabxana praktikasına tətbiqini təmin edir.

Texnoloji xidmətlərə innovasiyalı layihələrin reallaşdırılmasına istiqamətlənən, kitabxananın müvəqqəti yaradıcı kollektivinin və ya ixtisaslaşdırılmış struktur alt bölmələrinin real alternativini kimi baxıla bilər.

İnnovasiyanın hansı xarakterə (çəşid, texnoloji, idarə) malik olmasından asılı olmayaraq bu xarakterlərin hər birində texnoloji tərkib daha çox üstünlük təşkil edir.

Texnoloji innovasiyaların işlənməsində və tətbiqində aşağıdakıları bilmək olduqca önəmlidir:

1. Təşkilati və texnoloji sistemlər bir-biri ilə konseptual baxımdan uyğunlaşmalıdırlar.
2. Yeni texnologiyaların tətbiqi - əməkdaşların yeni iş şəraiti ilə bağlı müsbət motivlərini (əsaslarını) və razılıqlarını təmin etməlidir.
3. Əməkdaşların özləri texnoloji sistemlərin yaradılması, inkişafı və təkmilləşdirilməsində fəal iştirak etməlidirlər.
4. İnnovasiyalı texnoloji layihələr kitabxananın inkişafının strateji planına daxil edilməlidir.

Savadlı texnoloqa tənqidi, konstruktiv, innovasiyalı düşüncə tərzidir. Eyni zamanda, yalnız iri kitabxanalar ixtisaslaşdırılmış struktur alt bölmələri kitabxana administrasiyası yanında texnoloji şöbə və ya xidməti yaratmaq imkanına malikdir.

Belə ki, Novosibirsk şəhərində fəaliyyət göstərən Dövlət Kütləvi Elmi-texniki Kitabxananın texnoloji xidməti kitabxananın struktur alt bölmələrinin nümayəndələrinin daxil olduqları Texnoloqlar Şurası kimi fəaliyyət göstərir. Bu xidmət kompüter-informasiya və ənənəvi kitabxana-bibliografika texnologiyalarının texnoloji müşayiətini həyata keçirir

Onun fəaliyyətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

- Kitabxananın əsas texnoloji proseslərinin nizama salınması və planlı şəkildə təkmilləşdirilməsi, onların fəaliyyətinin stabilliyinin təmin edilməsi;
- Kitabxana, informasiya işlərinin normalaşdırılması və qabaqcıl texnologiyanın təşkili problemlərinin elmi proqnozu və strateji baxımdan işlənilməsi;
- Kitabın və tələblərin keçdiyi yol üzrə avtomatlaşdırılmış sistemlərin yaradılması və tətbiqi sahəsində vahid texnoloji siyasətin həyata keçirilməsi;
- Texnologiya və normalaşdırma məsələləri üzrə struktur altbölmələrin istehsal əlaqələrinin koordinasiyası. [4, s.33]

Texnoloqun, baş texnoloqun ştat vahidini funksional şöbələr (məs.: kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsinin və ya elmi-metodiki şöbənin) aparıcı mütəxəssisləri və ya direktor müavinlərindən birinin tutması halı situasiyalar içərisində daha çox rast gəlinəndir.

Kitabxana fəaliyyətinin texnoloji layihələşdirmə, normativ, metodiki və texnoloji təminat funksiyalarını, kitabxana texnoloji proseslərinin təşkilini bir qayda olaraq, kitabxananın şöbə, sektor və digər struktur altbölmələrinin müdirləri (özlərinin səlahiyyətləri çərçivəsində) icra edirlər.

Kitabxana tərəfindən hansı texnoloji xidmət fəaliyyəti variantının seçilməsindən asılı olmayaraq (ixtisaslaşdırılmış texnoloji alt bölmənin yaradılması və ya "texnoloji" funksiyaların şöbələr və istehsal xidmətləri arasında bölüşdürülməsi), razılaşdırılmış texnoloji strategiya və taktikanın vacibliyi danılmazdır. Texnoloji məqsədyönlülük prinsipi kitabxananın informasiya məhsulları və xidmətlərinin çeşid dəyişkənliyi, kitabxana proseslərinin texnoloji təchizatı, yeni sənəd növləri ilə komplektləşdirmə, daxili verilənlər bazasının formalaşdırılması və xarici verilənlər bazasının əldə edilməsi, kitabxananın təşkilati-funksional təşkili, kitabxana heyətinin ixtisasının artırılması, yaxud dəyişdirilməsi ilə bağlı olan fəaliyyətinin və inkişafının əsas məsələlərinin həllində mühüm prinsip hesab edilir.

Kitabxana fəaliyyətinin texnoloji təminatının əhəmiyyətini dərk etdikdən sonra biz gündəlik kitabxana təcrübəsində texnoloji biliyə kifayət qədər tələbatın olmaması faktını etiraf etməliyik. Bu fakt, nəinki kitabxana mütəxəssislərinin peşəkar mentalitet xüsusiyyətləri, eləcə də texnoloji məsələlərin həllinin çox ağır olması ilə əlaqədardır. Onların içərisindən texnoloji xidmətin gündəlik də olmasa, dövrü olaraq həll etməli olduğu və taktiki qrupa aid edilən bəzi məsələləri sadalayaq:

- Texnoloji proseslərin əməliyyat təhlili;
- Texnoloji proseslərin normativ-metodiki təminatının qiymətləndirilməsi
- Texnoloji marşrutun qurulması;
- Kitabxana istehsalının resurs bazasının qiymətləndirilməsi;
- Texnoloji proseslərin normalaşdırılması;
- Kitabxana istehsalının ağırlığının qiymətləndirilməsi;
- İnformasiya məhsulları və xidmətlərinin maya dəyərinin hesablanması;
- İstehsal edilən məhsul və xidmətlərin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi;

- Texnoloji proseslərə nəzarət. [7, s.111]

Əgər nəzərə alsaq ki, bu məsələlər kitabxana fondunun formalaşdırılması və təşkili, soraq-axtarış aparatının yaradılması və aktuallaşdırılması, kitabxana isti fadəçilərinə xidmətləlaqədar olan əsas istehsal fəaliyyətinə əlavə olaraq həll edilirsə, o zaman spesifik texnoloji funksiyaların icrası üçün avtomatlaşdırılmış texnologiyadan istifadənin vacibliyi reallığa çevrilir. Texnoloji təyinatlı daxili verilənlər bazasının, texnoloqun avtomatlaşdırılmış işçi yerinin yaradılması gündəlik kitabxana əməyinin həcminə və keyfiyyətinə ciddi ziyan vurmadan texnoloji tələblərin müasir səviyyəsinə qalxmağa imkan verəcəkdir.

Keyfiyyət menecmentinin texnoloji tərkibi Keyfiyyətin təmin olunması – informasiya məhsulları və xidmətlərinin istehsalında tələb olunan xarakteristikaların formalaşdırılması prosesi və nəticəsi, həmçinin informasiya məhsullarının mühafizəsi, yayılması və istifadəsində bu xarakteristikaların dəstəklənməsi prosesidir.

Keyfiyyətin təmin olunma konsepsiyası üç baza amilinin nəzərə alınmasına əsaslanır:

- Maddi baza (resurslar, istehsal vasitələri, binalar, infrastruktur, məxaric materialları və s.);
- İstifadəçilərin sorğu və tələbatlarının keyfiyyətli təmin edilməsində və effektiv şəkildə maraqlı olan ixtisaslaşdırılmış şəxsi heyət;
- Düşünülmüş təşkilati struktur və müəssisənin (təşkilatın, xidmət müəssisəsinin) düzgün idarə edilməsi (istehsalın, şəxsi heyətin, innovasiyaların, keyfiyyətin və digər sahələrin strateji və operativ idarə olunması).

Gördüyümüz kimi, istehsal edilən məhsul və xidmətlərin keyfiyyətinin təmin olunması üçün kitabxananın əsas texnoloji alt bölmələrinin əhəmiyyəti artıq özünü konseptual səviyyədə göstərməkdədir.

Keyfiyyətin idarə olunması məhsulun və xidmətlərin tələb olunan keyfiyyətinin təmin olunması məqsədilə istehsal prosesinə göstərilən təsirdir. Kitabxananın texnoloqları və texnoloji xidməti keyfiyyətin idarə olunmasının bütün mərhələlərində vacib subyektlər hesab olunurlar:

1. Məhsul və xidmətlərin perspektivli nomenklaturası haqqında qərarların qəbul edilməsi və onların istehsalı üçün texniki və texnoloji şəraitin hazırlanması;
2. İstehsala hazırlığın yoxlanılması, təşkilati məsuliyyətin və istehsal funksiyalarının bölüşdürülməsi;
3. Məhsulun hazırlanması və ya xidmətin göstərilməsi prosesi;
4. Nöqsanların aradan qaldırılması, gələcəkdə üzə çıxacaq nöqsanlara yol verməmək üçün dəyişikliklərin istehsal prosesinə daxil edilməsi və onlara nəzarət;
5. Keyfiyyət üzrə uzunmüddətli planların işlənilməsi.

Beləliklə, kitabxananın keyfiyyət menecmenti sisteminin tətbiqinə hazırlığı mərhələsində onun texnoloji xidməti – istehsal və təmin edici proseslərin

əməliyyat təhlilinə, alqoritmləşdirilməsinə, əməliyyatların sənədləşdirilməsinə (fəaliyyət üsullarına);

keyfiyyətə daxili və xarici nəzarətin keçirilməsi üçün rəqlamentlər sisteminin işlənilməsinə; qiymətləndirmə obyektlərinin üç qrupu üzrə keyfiyyətin əsas xarakteristikalarının seçiminə; 1) proseslər; 2) məhsullar; 3) sistem (kitabxana)) görə məsuliyyət daşıyır. [24, s.101]

Kitabxanada keyfiyyətin menecmenti sisteminin reallaşdırılması mərhələsində texnoloji xidmət aşağıdakıları təmin edir: keyfiyyətə nəzarət (yeni proseslərin layihələşdirilməsinə, məhsul və xidmətlərə nəzarət, sənədlərə, sorğulara, avadanlıqlara, istehsal vasitələrinə, materiallara giriş; məhsul və xidmətlərin istehsalı prosesinə əməliyyat nəzarəti, fəaliyyətin aralıq nəticələrinə nəzarət, məhsul və xidmətlərin keyfiyyətinə yekun nəzarət); şəxsi heyətin təlimi (ixtisasın artırılması, yeni istehsal funksiyalarının icrası üçün kadrların təkmilləşdirilməsi), keyfiyyətin təmin olunması üzrə tədbirlərin işlənilməsi və reallaşdırılması (yol verilən uyğunsuzluqların aradan qaldırılması üzrə korrektə tədbirləri, səbəblərin aradan qaldırılması üzrə xəbərdarlıq tədbirləri, potensial uyğunsuzluqların aradan qaldırılması və onların yaranmasının qarşısının alınması üzrə profilaktik tədbirlər).

Kitabxananın informasiya məhsulları və xidmətlərinin keyfiyyətinin təmin olunması üzrə əlavə tədbirlər aşağıdakılardır:

Standartlaşdırma – qarşılıqlı əvəz edilmənin, proqram-texniki və informasiya uyğunluğunun, kitabxananın məhsul və xidmətlərinin keyfiyyətinin təmin edilməsi, kitabxana istehsalının effektivliyinin yüksəldilməsi məqsəd ilə informasiyanın təqdim edilməsinin, kitabxana, informasiya fəaliyyətinin və kitabxana texnologiyası komponentlərinə qoyulan tələb qaydalarının vahid formasının müəyyənəşdirilməsi və tətbiqi. İnformasiya məhsulu və xidməti keyfiyyətinin təmin edilməsi məqsədilə kitabxanalar məhsulun və xidmətin tələbatçılıq xarakteristikasını (tələbatçıya istiqamətlənmiş informasiya), işlərin yerinə yetirilmə texnologiyasının təsvirini (istehsalçı üçün texnoloji rəqlamenti) nəzərdə tutan lokal standartları işləyib hazırlaya bilərlər;

Sertifikatlaşdırma – kitabxanaların informasiya bazarında uğurlu fəaliyyət göstərməsi üçün şəraitin yaradılması, tələbatçıların keyfiyyətli informasiya məhsulları və xidmətlərində düzgün seçim etməsinə təsir göstərmək məqsədilə kitabxana-informasiya məhsullarının, xidmətlərinin, proseslərinin, keyfiyyət sistemlərinin, sənədləşmənin müəyyən edilmiş tələblərə uyğunluğunun təsdiqlənməsi. İnformasiya məhsulları və xidmətlərinin, həmçinin digər obyektlərin sertifikatlaşdırılması ilkin mərhələlərdə kitabxana tərəfindən könüllü şəkildə həyata keçirilir və keyfiyyətin müəyyən səviyyəsinin təminatı sayılır. Bu iş xüsusi (müstəqil) orqan – sertifikatlaşdırma mərkəzi tərəfindən həyata keçirilir və rəsmi sənədin (uyğunluq sertifikatı), eləcə də xüsusi nişanın (uyğunluq nişanının) verilməsini nəzərdə tutur.

Lisenzialaşdırma – proqramlara, normativ tələblərə və standartlara riayət edilməsi ilə müəyyən fəaliyyət növünün (məs: nəşriyyat, təhsil və s.) həyata keçirilməsi üçün sahibkar subyekt (kitabxana) hüququna malik olmaq.

Markalama – istehsalçının istehsal olunan məhsulun keyfiyyətinə görə daşdığı məsuliyyəti göstərən xüsusi simvolun (loqotip, əmtəə nişanı, xidmət nişanı) kitabxana-informasiya məhsullarına vurulması. [11, s.21]

Etimadnamə – sahibkar subyektin (kitabxananın) statusunun təsdiqi, tərəfindən həyata keçirilən fəaliyyətin (məs: elmi, təhsil və s.) bu tip müəssisələrin işinin məzmununa, səviyyəsinə və keyfiyyətinə dövlət tərəfindən qoyulan tələblərə uyğunluğunun qəbul edilməsi. Beləliklə, kitabxana-informasiya məhsulları və xidmətləri keyfiyyətinin idarə edilməsi ilə bağlı aparılan çoxplanlı və məzmunlu iş, kitabxana texnoloqlarının fəal iştirakı, çox zaman isə texnoloji xidmətin aparıcı rolu və təşəbbüsü ilə həyata keçirilir.

Texnoloji təyinatlı normativ – soraq verilənlər bazası. Çoxlu sayda nizamlayıcı, hesabat xarakterli və digər sənədlərdə səpələnmiş texnoloji informasiyanın üzə çıxarılması, onun ixtisaslaşdırılmış normativ – soraq verilənlər bazasında (NSVB) yerləşdirilməsi, hiss olunacaq dərəcədə idarəedici effekt vermiş olur.

Texnoloji təyinatlı normativ-sorag verilənlər bazasının tərkibinə aşağıdakı fayllar daxil edilə bilər:

- “İnformasiya məhsulları və xidmətləri” – kitabxana tərəfindən istehsal olunan məhsulların və tələbatçılarına təqdim edilən xidmətlərin nomenklaturası;
- “Struktur altbölmələri” – kitabxananın struktur altbölmələrinin siyahısı (əməkdaşların sayı və ştat tərkibi göstərməklə);
- “İcraçılar” – kitabxana işçilərinin vəzifələrinin və dərəcələrinin (kateqoriyalarının) siyahısı (əməkdaşların vəzifə məvəciblərinin və ya iş vaxtı normalarının dəyəri göstərməklə);
- “Texnoloji əməliyyatlar” – ayrı-ayrı texnoloji proseslərə aidliyi nöqtədən nəzərdən strukturlaşdırılmış texnoloji əməliyyatların nomenklaturası (hər əməliyyata sərf olunan vaxt norması göstərməklə);
- “İnformasiya resursları” – informasiya axtarışı üçün əldə edilməsi mümkün olan mənbələrin: sorag, bibliografik və informasiya nəşrlərinin kataloqu; ənənəvi və elektron kataloqlar; daxili və xarici verilənlər bazası və s;
- “Reqlamentləşdirici sənədlər” – kitabxana istehsalı üçün aktual olan təşkilati, normativ, metodiki, texnoloji sənədlərin kataloqu;
- “Texnoloji vasitələr” – mövcud olan avadanlıqların və texniki vasitələrin kataloqu (onların parametrik xarakteristikaları və kitabxananın struktur altbölmələri üzrə bölgüsü göstərməklə) və s. İdarəetmə sənədləri, yəni təşkilati, normativ, metodiki, texnoloji, plan, hesabat, kadr sənədləri və s., eləcə də kitabxananın sorag-axtarış aparatının tərkibini xarakterizə edən bibliografik informasiya, qüvvədə olan nizamlayıcı sənəd tiplərinin (standartların, normativlərin, qərarların, təlimatların və s.) siyahısı nor-

mativ-soraq verilənlər bazasının formalaşması üçün ilkin verilənlərin mənbəyi hesab edilir. [20, s.33]

Texnoloji proseslərin əməliyyat təhlili məsələlərinin reallaşdırılması, onların normativ-metodiki və resurs təminatının qiymətləndirilməsi – müvafiq fayllara müntəzəm baxış, konkret məhsulun və xidmətin istehsalı üçün aktual olan məlumatların seçilməsi metodu ilə həll edilir.

Normativ-soraq verilənlər bazasının proqram təminatını – texnoloji prosesin əməliyyat tərkibi, nizamlayıcı sənədlər və resurs təminatı (sənəd resursları, texniki vasitələr, icraçılar) haqqında arayışı formalaşdırmağa vəçap etməyə imkan verir.

Operoqram şəklində marşrutun qurulması üçün texnoloq, “Texnoloji əməliyyatlar”, “Struktur altbölmələri”, “İcraçılar” fayllarını gözdən keçirərək, çap zamanı qrafiki formaya çevrilməsi üçün tələb olunan verilənləri seçir.

Struktur altbölmələri ayrı-ayrı məhsul və xidmətlər üzrə işlərin həcmnin normalaşdırılması zamanı “Texnoloji əməliyyat” faylı kitabxanada qəbul olunmuş vaxt, hazırlamaların əməliyyat və kompleks normalarının soraq nəşri kimi çıxış edə bilər.

Kitabxana istehsalının ağırlığının qiymətləndirilməsi, informasiya məhsulları və xidmətlərinin maya dəyərinin hesablanması ilə bağlı hesab məsələlərinin həlli üçün normativ-soraq verilənlər bazasının istifadəçisinin hər bir texnoloji əməliyyat üçün yerinə yetirilən (və ya planlaşdırılan) işlərin həcmi qeyd etmək və icraçının vəzifəsini, dərəcəsini göstərməsi kifayət edir. Yekun arayışlarda ağırlığın və maya dəyərinin hesablanması, əməliyyat üzrə göstəriləcək, bütünlükdə məhsul və xidmət üzrə yekunlaşacaqdır.

İstehsal olunan məhsul və xidmətlərin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi, texnoloji proseslərə cari və yekun nəzarət məsələlərinin həlli, mürəkkəb texnoloji sənədləşmə (texnoloji sxemlər, texnoloji kartlar və s.) üçün normativ-soraq verilənlər bazasına yeni fayllar (“İnformasiya məhsulları və xidmətlərinin keyfiyyət göstəriciləri”, “Buraxılış formatları” və s.) əlavə edilməli, proqram təminatı planında tamamlanmalıdır.

Normativ-soraq verilənlər bazasının yaradılması və təcrübi baxımdan istismarı üzrə aparılan eksperimentlər, yanaşmanın məhsuldarlığını və onun, kitabxananın xidməti verilənlər bazasının tərkibinə daxil edilməsinin praktiki məqsədyönlüyünü təsdiq edir.

Texnoloji əməliyyatlı normativ-soraq verilənlər bazası – kitabxana proseslərinin rəşional təşkili və idarə edilməsi üçün vacib olan və kifayət edən nizamlayıcı informasiyanı birləşdirir. Bu, operativ, taktiki və strateji texnoloji qərarların qəbul edilməsinin keyfiyyətə başqa səviyyəsini qəbul etmiş olur. Kitabxananın texnoloji xidməti üçün xidmət növlərinin çeşid müxtəlifliyi, servis prosesində struktur alt bölmələrinin və ayrı-ayrı icraçıların fəaliyyəti, məhsul və xidmətlərin hər birinin resurs təminatının səviyyəsi, kitabxana-texnoloji proseslərinin iqtisadi effektivliyi aspektində kitabxanayı, servis sistemi kimi obyektiv qiymətləndirmək baxımından rəal imkan yaranmış olur. İnfor-

masiyyə məhsulları və xidmətləri istehsalının resurs bazası kimi kitabxananın sənəd fon- 290 dunun, onun soruq-bibliografiya aparatının, daxili və xarici verilənlər bazasının qiymətləndirilməsi, bu planda daha məhsuldar mənbələri və kitabxana texnologiyasının sənəd təminatında mümkün boşluqları üzə çıxarmağa imkan verəcəkdir. İstehsal olunan məhsul və xidmətlərə nəzərən mövcud texniki vasitələrin və avadanlıqların inventarlaşdırılması iş yerlərinin yüklənməsini qiymətləndirməyə, kitabxananın texniki təchizatı səviyyəsini optimal səviyyə ilə müqayisə etməyə imkan verəcəkdir.

Normativ-soruq verilənlər bazasına daxil edilən verilənlərin işlənilməsi əsasında kitabxananın informasiya məhsulları və xidmətlərinin reklam prospektləri, istifadəçilər üçün çeşid arayışları, kitabxana heyətinin professional təhsili və ixtisaslarının artırılması proqramları formalaşa və kitabxananın istehsal proseslərinin modernləşdirilməsi haqqında bildiriş qərarları qəbul edilə bilər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyatın siyahısı

1. Azərbaycan Kitabxana Ensiklopediyası.-Bakı,2015.- 632 s.
2. Azərbaycan Respublikasında Kitabxana-İnformasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı [Mətn] //Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi, nəzəri, metodik və təcrübi jurnal.- 2008.- № 2.- S.7-30.
3. Rüstəmov, Ə. Avtomatlaşdırılmış kitabxana informasiya sistemləri və şəbəkələri [Mətn]: monoqrafiya /Ə.Rüstəmov, N.Mustafayeva.- Bakı, 2007.
4. Rüstəmov Ə., Mustafayeva N. Respublika kitabxanalarında əsas proseslərin avtomatlaşdırılması // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya.- 2007.- №2.- s.15-27.
5. Азарова, В. А. Обслуживание читателей: Техника профессионального поведения библиотекаря: Монография /В. А. Азарова. МК, РФ.- Самара, 1998.- 145 с.
6. Алтухова, Г.А. Профессиональная этика библиотекаря / Г.А. Алтухова; МК РФ; МГУК.- М., 1996.- 90 с.
7. Астапович, Е.Г. Библиотечная технология [Текст]:основы библиотечной технологии: учеб. пособие / Е.Г.Астапович.-М.: Изд-во Моск. гос.ин-та культуры, 1991.-Ч.1.- 54 с.
8. Алгулиев Р.М., Махмудова Р.Ш., Махмудов Р.Ш. Вопросы защиты детей школьного возраста от интернет-зависимости// Дистанционное и виртуальное обучение.-М., 2011,№5.-с.97-107.
9. Алгулиев Р.М., Махмудов Р.Ш. Интернет вещей. Информационное общество.-М., 2013, по.3.-с.42-48. Алигулиев Р.М., Кязимов Т.Г., Махмудова Р.Ш., Махмудова Ш.Д.
- 10.Alguliyeve R.M., Afanasyev A.P., Albertian A.N., Belevtsev A.A., Imelbayev Sh.S., Rappoport A.M. Methods of security control in information and telecommunication distributed systems// Dynamics of Non-homogeneous Systems. Proceedings of ISA RAS.M.,-2001, vol.5.- pp.139-152.
- 11.Alguliyeve R.M., Mahmudova R.Sh. Information Culture Formation as The Most Promising Direction of Individual's General Culture// International Journal Modern Education and Computer Science..-2015, №3, pp.54-61.

12. Alguliev R.M., Kazimov T.H., Mahmudova S.C. Mahmudova R.S. Corporate information system "Educational Center". //International Journal of Social, Human Science and Engineering.- 2007, vol.1, no.8, pp.-503-507. (USA)
13. Бейкуэл К.Г. Управление библиотечными и информационными службами, ориентированными на пользователя / К.Г. Бейкуэл; Пер. с англ. Багровой; Рос. гос. б-ка. НИО Информкультура. Отдел организации и функционирования библиотечных систем.- М., 1997.-118 с.
14. Библиотечное обслуживание: теория и методика: Учебник / Под ред. А.Я. Айзенберга.- М.: Изд-во МГУК; Изд-во ТОО Либерея, 1966.- 200 с.
15. Дворкина, М.Я. Библиотечное обслуживание: теоретический аспект (монография) / М.Я. Дворкина.- М.: МГИК, 1993.- 249 с.
16. Дворкина М.Я. Библиотечное обслуживание как система: Учебное пособие/ М.Я. Дворкина.- М.: Изд-во МГИК, 1992.- 162 с.
17. Земсков, А.И. Электронные библиотеки [Текст]: Учеб. Для вузов/ Земсков, А.И. Шрайберг, Я.Л. - М.: Либерея, 2003.-352 с.
18. Ключев, В.К. Маркетинговая ориентация библиотечно-информационной деятельности (Маркетинг в системе управления библиотекой): Учебное пособие / В.К. Ключев, Е.М. Ястребова.- М.: Про-физдат; Изд-во МГУКИ, 2001.
19. Коршунов О.П. Библиографоведение. Общий курс: Учебник.-М.,1990.- 232 с.
20. Геросимова, Л.Н. Маркетинг в библиотеке: Учебное пособие/ Л.Н. Герасимова, О.Н. Кокойкина. – М.: МГИК, 1993.
21. Гиляревский, Р.С. Основы информатики [Текст]: курс лекций / Р.С. Гиляревский.- М.: Экзамен, 2003.- 319 с.
22. Леонов, В.П. Библиотечно-библиографические процессы в системе научных коммуникации [Текст] / В.П. Леонов // СПб.: БАН РАН, 1995.-139 с.
23. Мескон, М. Основы менеджмента/ М. Мескон, М. Алберт, Ф. Хедоур -М.: Дело, 1992.-с.134 . 13. Пилко, И.С. Информационные и библиотечные технологии[Текст]: Учеб. пособие / И.С. Пилко.- СПб.: Профессия, 2006.- 342 с.- (Серия «Библиотека»).
24. Применение информационных технологий в управлении учебным центром//Телекоммуникации и информатизация образования.-М.,2006, №3.- с.92-93.
25. Сулова, И.М. Менеджмент в современной библиотеке: Науч.- метод. Пособие/ И.М. Сулова, В.В. Кармовский.- М.: Либерея, 2004.

Kh. İsmailov

MANAGEMENT AND SYSTEM-FORMING ASPECTS OF LIBRARY TECHNOLOGY

The article describes the concept of library technology, the essence of library technology, its structural and functional character. Here are some of the features of organizational management, management technologies and organization of library technology as a management process. The article also draws on the analysis of new features and future perspectives of library technology in the context of modern information society.

Key words: library, technology, management, library technology, management, management process, information, information technology, communication technologies

Х.Исмаилов

УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ И СИСТЕМООБРАЗУЮЩИЕ АСПЕКТЫ БИБЛИОТЕЧНОЙ ТЕХНОЛОГИИ

В статье описывается концепция библиотечных технологий, сущность библиотечных технологий, ее структурный и функциональный характер. Вот некоторые из особенностей организационного управления, технологий управления и организации библиотечных технологий как процесса управления. В статье также анализируются новые возможности и перспективы развития библиотечных технологий в контексте современного информационного общества.

Ключевые слова: библиотека, технология, управление, библиотечные технологии, управление, процесс управления, информация, информационные технологии, коммуникационные технологии

Rəyçi: t.ü.f.dok.,dos. S.A.Xələfova